

 Andrzej Kielian¹

 <https://orcid.org/0000-0003-0897-729X>

UNIwersytet PapiEski JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

 <https://ror.org/0583g9182>

Elementy edukacji ekologicznej w podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce

 <https://doi.org/10.15633/9788363241032.12>

Nasilające się zagrożenie zmianami klimatu i zanieczyszczeniem powietrza stało się przyczyną licznych wyzwań dla świata i społeczeństwa. Problemy środowiskowe skutkują zwiększonym zagrożeniem dla zdrowia, niedoborem żywności, ubóstwem i przymusowymi wysiedleniami². Wobec różnych podejść do rozwijania świadomości ekologicznej i zachęcania do pozytywnych zachowań ekologicznych³ wydaje się, że podstawowa potrzeba w odniesieniu do lokalnych kwestii środowiskowych i zagrożenia klimatycznego

-
- 1 Andrzej Kielian – doktor habilitowany nauk teologicznych w zakresie katechetyki, redaktor podręczników do nauczania religii w przedszkolu, szkole podstawowej i ponadpodstawowej, współautor filmów i gier dydaktycznych, studia nad systemami nauczania religii w Unii Europejskiej, adiunkt w Instytucie Teologii Praktycznej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, członek Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie.
  - 2 Por. United Nations, *Causes and Effects of Climate Change*, <https://www.un.org/en/climatechange/science/causes-effects-climate-change> (dostęp 12.02.2023).
  - 3 Por. A.R. Davies, *Environmental justice as subtext or omission: Examining discourses of anti-incineration campaigning in Ireland*, „Geoforum” 37 (2006), s. 708–724.

wskazuje na konieczność edukacji i kształtowania właściwych postaw wobec środowiska⁴.

W poniższym tekście zostanie podjęta próba określenia modelu edukacji ekologicznej zakładanego programowo w ramach lekcji religii rzymskokatolickiej w polskich szkołach. Teza, jaką zakłada się w punkcie wyjścia, wskazuje na obszerną obecność edukacji ekologicznej w treściach nauczania religii w szkole, głównie w zakresie ekologii teocentrycznej i antropocentrycznej, zgodnie z aktualnym nauczaniem Kościoła w tym zakresie zawartym w oficjalnych dokumentach papieskich. Do osiągnięcia celu zastosowano metody analizy źródeł i syntezy danych, które są dostępne w formie opublikowanych wyników badań empirycznych. W ramach prezentacji założonego dociekania ukazane zostaną powiązania edukacji religijnej z dysseminacją postaw ekologicznych. Prezentacja wniosków z badań empirycznych ukaże korelację nauczania religii z ekookucacją. Następnie ukazane zostaną modele edukacji ekologicznej w nauczaniu religii, by na tej podstawie podjąć główny wątek tekstu, polegający na analizie treści podstawy programowej katechezy Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce z 2018 roku pod kątem zagadnień związanych z ekologią. W zakończeniu sformułowane będą podstawowe wnioski płynące z przeprowadzonych badań oraz wskazany przykład dobrych praktyk w ramach opracowanych materiałów edukacyjnych.

1. Związki przekonań religijnych z ekologią

Wśród wielu odmiennych, lokalnych inicjatyw wspólnoty religijne podejmują działania (w tym także edukacyjne), aby wzbudzić świadomość i zaszczepić postawy prośrodowiskowe w gronie swoich wyznawców. Niektóre badania przytaczają ogólnie niekorzystny wpływ postaw religijnych wobec ochrony środowiska⁵. Program Organizacji Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP) uważa jednak, że religia odgrywa kluczową rolę w ochronie

---

4 Por. D. Wiktor-Mach, K. Pędziwiatr, *Polish Catholic environmentalism as the counterculture movement*, „Environmental Politics” (2024); R. Baring, J. Molino, *Environmental Awareness, Religious Attitudes, and Climate Change: Preliminary Considerations to Youth Dialogue on Ecology*, „The International Journal on Climate Change: Impacts and Responses” 14 (2021), s. 149–163; L. Gawor, J. Lejman, *Wstęp. Ekologiczne postrzeganie świata*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 11 (2015), s. 7–10.

5 Por. M. Arbuckle, D. Konisky, *The Role of Religion in Environmental Attitudes*, „Social Science Quarterly” 96 (2015), s. 1244–1263.

środowiska, a szkoły wyznaniowe mogą służyć jako skuteczny instrument do osiągnięcia tego celu⁶. Podobnie badanie Marka Morrisona i in. dostarczyło dalszych empirycznych dowodów na to, że niektóre czynniki religijne mają pośredni wpływ na postawy prośrodowiskowe⁷. Wydaje się, że istnieje wiele różnych ustaleń dotyczących wpływu religii lub nauczania religii na postawy i kwestie ekologiczne. Edukacja religijna ze swojej strony oferuje wgląd w dynamikę wpływów religii i kieruje ją w stronę kreatywnych inicjatyw na rzecz ekologii. Badanie Jessiki Crowe podkreśla transformacyjny wpływ duchowości w nauczaniu edukacji ekologicznej⁸.

Należy zauważyć, iż katolicka nauka społeczna postrzega szkody ekologiczne jako kwestię sprawiedliwości społecznej. Edukacja religijna ma „pomagać wierzącym w uświadamianiu sobie, że zaangażowanie na rzecz ekologii stanowi nieodłączną część chrześcijańskiego życia”⁹, ma zatem organizować tematy wokół ekologii lub integralności stworzenia, dobra wspólnego, szacunku wobec osoby ludzkiej i moralnego zaangażowania w świat. Edukacja religijna może również badać ogromny wpływ ruchów religijnych na społeczeństwo i środowisko¹⁰.

Ze współczesnego nauczania Kościoła na temat ekologii wynika jasno, że zniszczeniu środowiska naturalnego przeciwdziałać można właściwie już tylko poprzez zasadniczą zmianę sposobu myślenia i zachowania człowieka na tym polu (*ekologiczne nawrócenie*). Trudno jednak nie zauważyć, że o ile sama świadomość kryzysu ekologicznego jest na początku XXI wieku powszechna, to odnalezienie czynników za niego odpowiedzialnych wcale już oczywiste nie jest. Zarówno co do źródeł kryzysu, jak i dróg wyjścia z niego istnieją zasadnicze rozbieżności. Wysoka temperatura toczonych dysput ekologicznych często ma bowiem nie tyle racjonalne, co raczej ideologiczne

---

6 United Nation Environmental Programme (UNEP), *How All Religious Faiths Advocate for Environmental Protection*, 7.06.2019, <https://www.unep.org/news-and-stories/story/how-all-religious-faiths-advocate-environmental-protection> (dostęp 12.12.2022).

7 M. Morrison, R. Duncan, K. Parton, *Religion Does Matter for Climate Change Attitudes and Behavior*, „PLoS ONE” 10 (2015): e0134868.

8 J. Crowe, *Transforming Environmental Attitudes and Behaviours Through Eco-spirituality and Religion*, „International Electronic Journal of Environmental Education” 3 (2013), s. 75–88, <https://dergipark.org.tr/en/pub/iejeegreen/issue/7908/104090> (dostęp 12.12.2022).

9 Papińska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, 23.03.2020, 384.

10 Por. C. Deane-Drummond, *Joining in the Dance: Catholic Social Teaching and Ecology*, „New Blackfriars” 93 (2012), s. 193–212.

podłoże. Jeden z najostrzejszych sporów w toczących się dziś dyskusjach wokół ekologii dotyczy bez wątpienia oceny stosunku chrześcijaństwa do środowiska naturalnego. Oceny te są skrajnie różne, oscylując od uznania tej religii za patrona ekologii do dostrzegania w niej głównego winnego zaniedbań na tym polu. Choć myśliciele katoliccy w proponowanej przez siebie formie ekologii widzą jedynie sensowe, racjonalne i wyważone ujęcie relacji człowiek – przyroda, to nie mniej silne wydaje się we współczesnych wiodących nurtach intelektualnych przeświadczenie, że chrześcijaństwo z trudem akceptuje myślenie proekologiczne, jeżeli nie wprost neguje sens jego istnienia¹¹.

Już od lat 60. XX wieku zaczęto oskarżać religię chrześcijańską o powstanie zagrożenia, jakie w ciągu dziesiątek lat trwania rozwoju przemysłowego Europy i Ameryki Północnej pojawiło się w stosunku do środowiska naturalnego. Nie brak nawet opinii, że gdyby nie chrześcijaństwo, do dziś ludzie pozostawaliby w niezłamanej harmonii z przyrodą. Zasadnicza wina chrześcijaństwa miałyby polegać na przecenianiu wartości człowieka, który zgodnie z biblijnym nakazem panowania nad przyrodą uznał się za jej absolutnego pana, korzystającego z niej bezwzględnie dla zaspokojenia swych potrzeb¹². O ile w kolejnych wiekach na gruncie myśli chrześcijańskiej trudno mówić o jakiejś wyraźnie wyartykułowanej refleksji ekologicznej, to, zdaniem Krzysztofa Bochenka, nie sposób nie zauważyć, że tematyka ta generalnie rzecz biorąc nie budziła przez całe wieki specjalnego zainteresowania. Pojawiła się ona właściwie dopiero w drugiej połowie XX wieku wraz z początkami kształtowania się współczesnej świadomości ekologicznej. Oficjalne ekologicznie ukierunkowane nauczanie społeczne Kościoła zakorzenione w teologii i refleksji biblijnej ma swój początek w 1970 roku, w czasie gdy dziedzina refleksji teologicznej, roboczo zwana ekoteologią, zaczęła dopiero pojawiać się wśród teologów. Trudno więc mówić o zapóźnieniu chrześcijaństwa na tym polu. Kwestię odniesień człowieka do środowiska przyrodniczego na gruncie refleksji katolickiej podjęli wyraźnie i bezpośrednio ostatni papież w drugiej połowie XX wieku. W 1970 roku papież Paweł VI zabrał głos na spotkaniu z członkami organizacji zajmującej się problematyką ekologiczną, a związanymi z ONZ. W roku 1971 Synod Biskupów obradujący w Rzymie wydał oświadczenie zatytułowane *De iustitia in mundo* (*O sprawiedliwości w świecie*),

11 Por. K. Bochenek, *Ekologia w kontekście filozofii chrześcijańskiej*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 11 (2015), s. 139–140.

12 Por. tamże, s. 140.

w którym winą za degradację środowiska obarczono bogatsze narody świata, zarówno kapitalistyczne, jak i socjalistyczne. Biskupi wezwali do zaakceptowania przez bogatsze narody prostszego życia, z mniejszą ilością odpadów, aby uniknąć zniszczenia Ziemi, postrzeganej jako wspólne dziedzictwo: „Ludzie zaczynają również zdawać sobie sprawę z nowego i jeszcze radykalniejszego wymiaru jedności, odkrywając, że niezbędne do życia i bezcenne zasoby powietrza i wody, owa niewielka i krucha *biosfera* obejmująca wszystko, co żyje na ziemi, nie jest niewyczerpana, że przeciwnie, jej zasoby muszą być chronione i zachowywane jako jedyne dziedzictwo całej ludzkości”¹³. W dokumencie Ziemia jest postrzegana jako wspólne dziedzictwo dla wszystkich członków rasy ludzkiej. Podkreśla się także powołanie chrześcijan do stworzenia¹⁴.

Rok później, w 1972, powstaje dokument ekspercki, uznany za oficjalny głos Pawła VI: *Stanowisko Stolicy Apostolskiej wobec ochrony środowiska naturalnego*. Była to odpowiedź na ankietę Konferencji Sztokholmskiej. Papież stwierdził tu, że skoro człowiek stanowi jedność z przyrodą, to konieczne jest zastąpienie jej dotychczasowego brutalnego wyczerpania szacunkiem dla biosfery widzianej jako całość. Tekst podkreśla, że ochrona środowiska to problem sumienia i kultury, a „zasoby naturalne są wspólną własnością całej ludzkości”¹⁵. Zaangażowanie na rzecz ekologii Jana Pawła II, Benedykta XVI czy wreszcie papieża Franciszka jest niepodważalne¹⁶. Ten ostatni w opublikowanym w 2020 roku *Dyrektorium o katechizacji* wskazywał, że „obszarem, na którym wyraźnie widoczne są konsekwencje postawy *przesadnie antropocentrycznej*, jest kryzys ekologiczny. [...] Katecheza wyczulona na ochronę świata

---

13 Synod Biskupów, *O sprawiedliwości w świecie (De iustitia in Mundo)*, 1971, 8, <https://www.ekai.pl/dokumenty/o-sprawiedliwosc-w-swiecie/> (dostęp 28.12.2022).

14 Por. tamże, s. 143–144; C. Deane-Drummond, *Joining in the Dance...*, dz. cyt., s. 194–195.

15 Por. *Stanowisko Stolicy Apostolskiej wobec środowiska naturalnego człowieka* – raport dla konferencji ONZ o ochronie środowiska odbytej w Sztokholmie w dniach 5–17.06.1972, „Chrześcijanin w Świecie” 5 (1973), s. 71–84.

16 Por. W. Bołoz, *Integralna ochrona środowiska w nauczaniu Jana Pawła II*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 6 (2008), s. 117–127; R. Baring, P.H. Villacrusis, J.T. Barcenas et al. *The Role of Catholic Life Formation in Fostering Sustainable Environmental Attitudes among Selected Filipino SHS Students*, „Religions” 15 (2024); J. Brusilo, *Ekologia integralna życia codziennego. Zdrowie ekologiczne wg encykliki papieża Franciszka Laudato si'*, w: *Sacrum a příroda. Integrálna ekológia*, red. P. Tirpák, J. Brusilo, Prešov 2021, s. 139–154; P. Tirpák, *Ekologická spiritualita – súčasť akčnej platformy encykliky Laudato si'*, w: *Homo Viator. Człowiek – duszpasterstwo – Kościół. Od pielgrzymki do ekologii*, red. J. Brusilo, Kraków 2022, s. 429–442.

stworzonego krzewi kulturę uwagi, którą otaczać należy tak środowisko, jak i ludzi w nim żyjących”¹⁷.

2. Rola edukacji religijnej w kształtowaniu postaw ekologicznych

To, co kształtuje zachowania i postawy environmentalne, jest wprawdzie złożone, jednak badania nad interakcjami pomiędzy praktykowaną religią a osobistym odniesieniem do zagadnień ochrony środowiska i ekologią wskazują zróżnicowany wpływ tych pierwszych na drugie, m.in. wynikający z przyjętej antropologii oraz doktryny religijnej¹⁸. Może istnieć wiele modeli wyjaśniających zachowania i postawy ekologiczne, jednak niniejsze dociekania ograniczają się do interakcji edukacji religijnej z kształtowaniem teocentrycznych postaw środowiskowych.

Ze względu na swoją rolę w formacji człowieka edukacja religijna jest potężnym źródłem kształtowania i ewolucji światopoglądu, który może predysponować uczniów do doceniania ich środowiska fizycznego. Edukacja ta jest zatem zaangażowana w przyczynianie się do wyższej świadomości ekologicznej i uświadamiania innych w sprawach krytycznych kwestii środowiskowych. Tezą niniejszego tekstu jest, że edukacja religijna jest ogólnie postrzegana jako znaczący czynnik przyczyniający się do budowania postaw sprzyjających dbałości o środowisko oraz promowania zrównoważonego rozwoju. Twierdzenie to jest poparte danymi z badań przeprowadzanych w różnych regionach świata, które potwierdziły dodatnią korelację edukacji religijnej z postawami środowiskowymi/ekologicznymi¹⁹. Podobnie jak społeczność naukowa, różne wyznania religijne są zaangażowane w naukowy konsensus, że nasz obecny klimat i kwestie środowiskowe są w określonym stopniu bezpośrednio spowodowane udziałem i interwencją człowieka.

17 Papińska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji...*, dz. cyt., 381, 383.

18 Por. M. Morrison, R. Duncan, K. Parton, *Religion Does Matter for Climate Change Attitudes...*, dz. cyt.

19 Por. S. Altemeyer, *Religious education for ecological sustainability: an initial reality check using the example of everyday decision-making*, „Journal of Religious Education” 69 (2021), s. 57–74; J. Crowe, *Transforming Environmental Attitudes and Behaviours...*, dz. cyt.; M. Arbuckle, D. Konisky, *The Role of Religion in Environmental Attitudes...*, dz. cyt.

Trudno jednak nie zgodzić się z tym, że chrześcijanie nierzadko podejrzliwie spoglądają na różne inicjatywy ekologiczne, łącząc często ich działalność, nie zawsze zgodnie z prawdą, z szeroko rozumianymi grupami lewicowymi. Podobnie jednak wygląda relacja odwrotna, gdyż liczne nurty ekologiczne nie zawsze merytorycznie, lecz za to bardzo ostro krytykują Kościół za rzekome zaniedbania na tym polu²⁰. Skutecznym modelem kultywowania postawy troski o środowisko jest integracja programu nauczania z kulturą miłości poprzez prezentację katolickiej nauki o ochronie środowiska. Model ten umożliwia uczniom przyjęcie zasad zrównoważonego rozwoju i aktywne szerzenie świadomości na temat dbałości o środowisko poprzez warsztaty, filmy i praktyczne inicjatywy. Angażując uczniów bezpośrednio, na przykład poprzez wystawianie ich na działanie dziewiczych lub zdegradowanych środowisk, pozwala na to, by zdali sobie sprawę z niezmierzonej wartości pięknego ekosystemu. Wciągające doświadczenia, takie jak wycieczki przyrodnicze i uczenie się przez doświadczenie, to sprawdzone metody rozwijania świadomości ekologicznej.

Interakcje ludzi ze środowiskiem mogą skutkować szeregiem kwestii koniecznych do modyfikacji z punktu widzenia ekologii, zwłaszcza gdy nie są oni poinformowani o swoich obowiązkach. Badanie przeprowadzone przez Stefana Altemeyera wykazało, że edukacja religijna może pozytywnie wpływać na zachowania ekologiczne oraz promocję zrównoważonego rozwoju. Wcześniej Jessica L. Crowe potwierdziła to w lokalnym badaniu, które unocniło korelacje między postawami religijnymi uczniów a światopoglądem prospołecznym i prośrodowiskowym²¹. Uczniowie, którzy uczęszczali na zajęcia z edukacji religijnej, na ogół wykazywali znaczną troskę o środowisko i odpowiedzialność. Religia zatem odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu interakcji człowieka ze środowiskiem. Co więcej, instytucje religijne, w tym kościoły, mogą odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu postaw i zachowań ludzi wobec środowiska. Jak jednak zauważa Altemeyer, sam światopogląd religijny w coraz mniejszym stopniu odgrywa rolę behawioralną dla zdecydowanej większości młodych ludzi z Europy Środkowej w kwestiach codziennej orientacji etycznej²².

---

20 Por. K. Bochenek, *Ekologia w kontekście filozofii chrześcijańskiej...*, dz. cyt., s. 140.

21 Por. J. Crowe, *Transforming Environmental Attitudes and Behaviours...*, dz. cyt., s. 82, 85.

22 Por. S. Altemeyer, *Religious education for ecological sustainability...*, dz. cyt., s. 68.

3. Modele edukacji ekologicznej w kontekście nauczania religii

W latach 60. XX wieku historyk Lynn T. White dowodził, że tradycyjnie antropocentryczne chrześcijaństwo musi wziąć na siebie przynajmniej część odpowiedzialności za problemy ekologiczne z powodu upowszechnienia światopoglądu wynoszącego człowieka ponad świat przyrody i oddzielającego go od niej oraz ogólnej desakralizacji przyrody, która znacznie ułatwiła jej eksploatację²³. Pogląd ten pośrednio sugeruje, że nauczanie religii mogło być zgodne z modelem innym niż teocentryczny model postaw environmentalnych. Oprócz modelu teocentrycznego istnieją modele napędzane przez poglądy antropocentryczne, rozwojowe (*developmental environmental model*), ekocentryczne i geocentryczne. Poglądy antropocentryczne postrzegają osobę ludzką jako będącą w centrum światopoglądu i dominującą postać ekosystemu. Poglądy rozwojowe (*developmental environmental views*) postrzegają świat w odniesieniu do rozwoju człowieka. Świat służy ludzkiemu wzrostowi i rozwojowi społecznemu. Poglądy ekocentryczne z kolei podkreślają równą wartość i godność, jaką posiadają zwierzęta i rośliny, obok ludzkich mieszkańców Ziemi, zatem jest to takie postrzeganie świata, w którym perspektywa faworyzująca zwierzęce formy życia i Ziemię ma pierwszorzędne znaczenie. Geocentryzm lokuje z kolei świat w centrum ludzkich myśli i decyzji, postrzegając ludzi w służbie natury i jej zasobów. Ekologizmy te odzwierciedlają różne filozofie lub światopoglądy dotyczące środowiska i ekologii, biorąc pod uwagę wpływ działalności człowieka. Te światopoglądy proponują postawy środowiskowe, które różnią się w zależności od *milieu* i kontekstu kulturowego/regionalnego²⁴.

Teocentryczne postawy środowiskowe, będące przedmiotem ostatnich dokumentów papieskich dotyczących zagadnień ekologicznych, postrzegają świat jako stworzony przez boską istotę. Podobnie jak teocentryzm, obecna myśl chrześcijańska również odzwierciedla ekocentryczne uznanie świata, podkreślając wartość życia i środowiska. Chrześcijańska wizja stworzenia, wyrażając jednoznacznie troskę o naturę, nie pozostawia wątpliwości co do

---

23 Por. D. Liszewski, *Ekologiczna wizja świata*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 11 (2015), s. 35.

24 Por. A. J. Hoffman, L.E. Sandelands, *Getting Right with Nature: Anthropocentrism, Ecocentrism, and Theocentrism*, „Organization & Environment” 18 (2005), s. 141–162.

tę, że całe stworzenie odnajduje swój pełny sens w człowieku osobowo odnoszącym się do Stwórcy. Kontakt pozostałych istot ze Stwórcą dokonuje się poprzez relację człowieka do Boga. Można więc powiedzieć, że chrześcijańska wizja stworzenia jest zarówno antropocentryczna, jak i teocentryczna. Ma ona swoje źródło w ujęciu człowieka jako istoty będącej częścią całego stworzenia, pozostającej w zależności od Stwórcy, ale zarazem transcendentnej, szczególnie wyróżnionej godnością. Teocentryczny model umieszcza wartościowanie moralne jako strategiczny środek łączący teologiczne pojęcia dobroci i świętości stworzenia oraz odpowiedzialności moralnej z ogólnym chrześcijańskim powołaniem do troski o Ziemię²⁵. Kategoria ta reprezentuje ideę, że ludzie są zobowiązani do przyjęcia odpowiedzialności wobec natury i jest to wyrażane przez semantykę religijną (pojęcia takie jak stworzenie lub Bóg). W badaniach przeprowadzonych wśród studentów na Filipinach dowiedziono, że religijne podejście do przyrody może być wykorzystane do uzasadnienia zarówno ochrony dziecka, jak i drzewa²⁶. Odkrycie to jest zaskakująco zgodne z nowszymi stanowiskami teologicznymi, które również wyraźnie opowiadają się za tym, że biblijna historia stworzenia z pewnością nie implikuje prawa istot ludzkich do dominacji, ale zamiast tego „wzywa do troskliwej odpowiedzialności za inne stworzenia, która odzwierciedla, ale nie usurpuje sobie właściwej troski Boga o Jego stworzenie”²⁷.

Najważniejszy autorytet scholastyki – św. Tomasz z Akwinu – prezentując pogląd silnie antropocentryczny, doceniał wartość świata materialnego. Czymś oczywistym było dla niego naczelne miejsce człowieka w świecie, wynikające z jego doskonałości. Jako miniatura świata – mikrokosmos, byt graniczny, stanowi on ogniwo łączące świat cielesny i duchowy. Będąc najdoskonalszym z bytów materialnych, jest jednak człowiek jednocześnie najniższym z bytów rozumnych²⁸.

---

25 Por. K. Bochenek, *Ekologia w kontekście filozofii chrześcijańskiej...*, dz. cyt., s. 146, 151; T.L.L. Milfont, C.L. Davies, M.S. Wilson, *The Moral Foundations of Environmentalism: Care- and Fairness-Based Morality Interact With Political Liberalism to Predict Pro-Environmental Actions*, „Social Psychological Bulletin” 14 (2019), s. 4–7 (całość: 1–25).

26 Por. R. Baring, P.H. Villacrucis, J.T. Barcenas, N. Arsolon, M.A. Dandan, J. Foronda, M. Legitimas, L. Pancho, J.B. Ranara, D.J. Ypanto et al. *The Role of Catholic Life Formation...*, dz. cyt.

27 Por. S. Altemeyer, *Religious education for ecological sustainability...*, dz. cyt., s. 68.

28 K. Bochenek, *Ekologia w kontekście filozofii chrześcijańskiej...*, dz. cyt., s. 143–151.

Korzeni błędu antropologicznego doszukiwać się można w antropocentryzmie zapoczątkowanym przez Bacona i Kartezjusza. Poddając naturę człowiekowi, postawa ta wytworzyła arogancję wobec natury, prowadzącą do jej wyzyskiwania. Świat materialny postrzegany był utylitarnie i przedmiotowo jako generalnie podległy duchowi. Mechanistycznie podchodzono do organizmów pozaludzkich – zwierzęta jawią się jako swoiste żywe mechanizmy z uwagi na to, że wszystko, co nadrzędne w stosunku do przyrody, związane jest ze sferą ludzkiego umysłu. Stanowiska uznające antropocentryzm za utrwalone w kulturze antagonistyczne odnoszenie się człowieka do przyrody pozaludzkiej widzą w długotrwałych próbach ignorowania zarówno wzajemnych połączeń wszystkich żywych organizmów, jak i zależności człowieka od natury podstawowe przyczyny alienacji człowieka od siebie samego²⁹.

Zmieniając perspektywę antropocentryczną na ekocentryczną, moralne i dobre jest chronienie przyrody *dla niej samej*. Przyroda ma *własną wartość*, niezależnie od jej użyteczności dla człowieka. Rzeczywistość *ludzka* i *pozaludzka* są niepodzielne, a jakiegokolwiek dokonywanie podziału pola egzystencji świadczy o braku świadomości ekologicznej. Każde życie ma równą wartość – największą dla tej istoty, która może je stracić. Dotyczy to nie tylko człowieka. Antropocentryzm zostaje zastąpiony tu przekonaniem, iż człowiek nie egzystuje wbrew, ponad czy obok przyrody. Z jednej strony człowiek i natura są jednością w tym sensie, że socjosfera jest szczególnym przypadkiem biosfery i stąd nie można tych dwóch elementów rzeczywistości rozpatrywać opozycyjnie. Z drugiej zaś strony środowisko naturalne jest tu ujmowane bardzo szeroko. Składa się ono nie tylko z biosfery, ale i wszystkich innych elementów przyrody nieożywionej. To nowe spojrzenie na relację człowiek – przyroda nakazuje stosowanie holistycznego podejścia do rzeczywistości, w którym przyroda i świat człowieka są traktowane jako integralna i nierozzerwalna całość³⁰.

W przypadku edukacji religijnej ustalenia Altemeyera podkreślają zaangażowanie edukacji religijnej w prowadzenie uczniów do opowiadania się

29 Por. K. Karski, *Ekoterroryzm: Ideologiczne i filozoficzne podstawy radykalnego environmentalizmu, od teorii do praktyki*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 11 (2015), s. 168.

30 Por. L. Gawor, J. Lejman, *Wstęp. Ekologiczne postrzeganie świata...*, dz. cyt., s. 9; H. Korpi-kiewicz, *Zwierzę cierpiące. O potrzebie etyki patocentrycznej*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 11 (2015), s. 263.

za zrównoważonym rozwojem środowiska poprzez jego ochronę. Co więcej, wynik ten zapewnia wgląd w dostosowania, które nauczanie religii może podjąć, jeśli chce doprowadzić uczniów do teocentrycznego docenienia ekologii. Celem niniejszego tekstu jest ocena założeń podstawy programowej katechezy Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce pod kątem realizacji przyjętego modelu edukacji ekologicznej w powiązaniu z nauczaniem religii.

4. Edukacja ekologiczna w podstawie programowej katechezy Kościoła w Polsce

Poniższa analiza zostanie przeprowadzona na podstawie treści, wymagań szczegółowych oraz postaw uczniów przypisanych do poszczególnych etapów edukacyjnych, zawartych w *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z 2018 roku*³¹. I tak w wymaganiach szczegółowych dla klas I–IV szkoły podstawowej, w ramach realizacji zadania: *Rozwijanie poznania wiary*, odnajdujemy komponenty treściowe A.1 oraz A.3 wskazujące w wymaganiach szczegółowych na eksplorację śladów działania Stwórcy w otaczającej rzeczywistości przyrody, podkreślając relację łączącą Boga z Jego dziełem, opartą na cnocie miłości, co implikuje etyczne ujmowanie związków występujących w sposób trwały i afektywny pomiędzy osobowym Bogiem a światem stworzonym. Ważny jest także najbliższy kontekst tych treści, jakim staje się odniesienie do Słowa Bożego zawartego w Piśmie Świętym. Szczegółowo zostało to ukazane w Tabeli 1. Warto podkreślić, iż struktura podstawy programowej katechezy odzwierciedla podział na etapy kształcenia: przedszkole, klasy I–IV szkoły podstawowej, klasy V–VIII szkoły podstawowej, etap szkoły ponadpodstawowej oraz szkoły specjalne. W prezentowanej analizie pominięte zostały przedszkole i szkoły specjalne. Podstawa programowa dla każdego etapu edukacyjnego składa się z kilku stałych elementów. Należą do nich: ogólna charakterystyka uczniów danego etapu, wyznaczone cele katechetyczne, wymagania ogólne, treści, wymagania szczegółowe (wiedza i umiejętności) oraz zakładane postawy (niepodlegające ocenie), a także w dalszej kolejności: warunki i sposoby realizacji, korelacje z edukacją szkolną

---

³¹ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, Częstochowa 2018. Dokument przyjęty podczas 379. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski 8 czerwca 2018 r.

oraz propozycje współpracy ze środowiskiem rodzinnym i parafialnym. Zastosowano zapisy opisowe i tabelaryczne³².

W analizowanych fragmentach podstawy programowej katechezy, w których odnaleziono wątki edukacji ekologicznej, można także wskazywać na elementy ekologii antropocentrycznej w zakresie realizacji zadania formacji moralnej w klasach I–IV szkoły podstawowej, zarówno gdy chodzi o wiedzę i umiejętności, jak i kształtowanie postaw. Szczegółowe dane prezentuje Tabela 2. Wydaje się jednak, że brakuje tu szerszych odniesień, które pozwoliłyby na umiejscowienie szacunku do człowieka w kontekście środowiska naturalnego, ukazując związki występujące w ekosystemie rozumianym holistycznie i wielowątkowo.

---

32 Por. J. Szpet, *Założenia nowych dokumentów katechetycznych*, w: *Wokół nowej podstawy programowej i programu nauczania religii*, red. A. Bałoniak, Częstochowa 2020, s. 22–23.

Tabela 1. Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z dn. 8.06.2018 r. Treści, wymagania szczegółowe i postawy uczniów dla klas I–IV szkoły podstawowej

Zadania katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (nie podlegające ocenie szkolnej) Uczeń:
	A.1. Religijny wymiar rzeczywistości.	A.1.1. wskazuje w otaczającej rzeczywistości zamysł Stwórcy i ślady działania Boga.	A.1.a. interesuje się i zachwyca odkrywaną rzeczywistością.
	A. 2. Sposoby poznania Boga. Pismo Święte księgą wiary. Bliskość i obecność Boga wśród nas i w naszym życiu.	A.2.1. wyjaśnia, że Bóg zaprasza do przyjaźni, jest zawsze blisko nas, obdarza łaską; A.2.2. wskazuje w codzienności ślady Bożych darów i podaje przykłady okazania wdzięczności za nie.	A. 2.a. uważnie słucha słów Pisma Świętego; A. 2.b. wyraża wdzięczność za Boże dary; A. 2.c. okazuje szacunek wobec Słowa Bożego.
A. Rozwijanie poznania wiary.	A.3. Stworzenie świata, aniołów i ludzi przejawem miłości Boga. Grzech ludzi i obietnica zbawienia. Prorocy zwiastunami obietnicy.	A.3.1. wymienia najważniejsze przymioty Boga; A.3.2. wyjaśnia, że stworzenie jest przejawem miłości Bożej; A.3.3. omawia teksty mówiące o działaniu Boga.	A.3.a. okazuje posłuszeństwo Bóże mu Słowu; A.3.b. pragnie żyć w stanie łaski uświęcającej.

Tabela 2. Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z dn. 8.06.2018 r. Treści, wymagania szczegółowe i postawy uczniów dla klas I–IV szkoły podstawowej

Zadania katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (nie podlegające ocenie szkolnej) Uczeń:
C. Formacja moralna.	C.5. Potrzeba dzielenia się dobrem z każdym człowiekiem.	C.5.1. wskazuje, jak należy troszczyć się o dobro wspólne: np. klasowe, rodzinne, parafialne; C.5.2. podaje przykłady niesienia pomocy drugiemu człowiekowi, zwłaszcza cierpiącemu i potrzebującemu.	C.5.a. jest życzliwy i koleżeński wobec rówieśników; C.5.b. zachowuje szacunek do człowieka; C.5.c. jest wrażliwy na krzywdę innych; C.5.d. okazuje dobro bliźnim; C.5.e. służy potrzebującym.

W ramach korelacji nauczania religii z edukacją szkolną na tym etapie edukacyjnym wskazana została także edukacja przyrodnicza w klasach I–III oraz przedmiot przyroda w klasie IV w zakresie kształtowania odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze oraz stosowania zasad dbałości o zdrowie i życie własne oraz innych osób³³.

Na kolejnym etapie edukacyjnym podstawa programowa przewiduje realizację treści ekologicznych przeznaczonych dla klas V–VIII szkoły podstawowej. Ich wykaz znajduje się w Tabeli 3. Podobnie jak na poprzednim etapie są one związane z dwoma zadaniami katechezy: rozwijaniem poznania wiary oraz formacją moralną, co wskazuje na powiązanie ekologii z teologią oraz powinnościami moralnymi, jakie wspólnota nakłada na swoich wyznawców w postaci specyficznych norm etyczno-moralnych. Zasadniczy model edukacji ekologicznej nie ulega zmianie w stosunku do poprzedniego etapu edukacyjnego, lecz zostaje poszerzony w ramach elementów koncepcji teocentrycznej i antropocentrycznej.

---

33 Por. *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce...*, dz. cyt., s. 48.

Tabela 3. Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z dn. 8.06.2018 r. Treści, wymagania szczegółowe i postawy uczniów dla klas V–VIII szkoły podstawowej

Zadanie katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (nie podlegające ocenie szkolnej) Uczeń:
	A.1. Sens i wartość ludzkiego życia. Godność osoby. Źródła ludzkiego szczęścia.	A.1.1. przedstawia różne potrzeby ludzkie, w tym potrzeby sensu życia; A.1.2. stawia pytania o swoje istnienie; A.1.3. wymienia wartości nadające sens ludzkiemu życiu; A.1.4. wyjaśnia pojęcie godności człowieka i wskazuje jej źródła; A.1.5. wymienia źródła autentycznego i trwałego szczęścia.	A.1.b. dokonuje refleksji nad sensem swojego życia; A.1.c. okazuje szacunek wobec siebie i innych; A.1.d. stara się żyć według wartości; A.1.e. dąży do szczęścia własnego i bliźnich; A.1.f. angażuje się w służbę na rzecz drugiego człowieka.
A. Rozwijanie poznania wiary.	A.11. Głównie wydarzenia i postaci historii zbawienia w Starym Testamencie.	A.11.1. przedstawia podstawowe wydarzenia historii zbawienia w Starym Testamencie w porządku chronologicznym: stworzenie świata (nieba i ziemi), grzech pierwszych rodziców, protoewangelia, Kain i Abel, Noe i potop, budowa wieży Babel, patriarchowie, wyjście z Egiptu, wędrówka do Ziemi Obiecanej, Przymierze na Synaju, epoka sędziów, pierwsi królowie, niewola babilońska, powstanie machabejskie, sytuacja Izraela przed narodzeniem Jezusa Chrystusa.	A.11.e. jest przekonany o kierownictwie Boga; A.11.f. ufa Bożej Opatrzności; A.11.g. zachowuje Boże przykazania.

C.1. Powołanie człowieka do czynienia dobra.	C.1.1. wyjaśnia, że wszystko co stworzył Bóg jest dobre;	C.1.a. stara się czynić dobro;
Istnienie i przyczyny zła oraz nieszczęście.	C.1.2. uzasadnia, że zło jest konsekwencją odrzucenia Boga;	C.1.b. podejmuje walkę z przejawami zła w swoim życiu i w otoczeniu;
Człowiek wobec trudnych sytuacji życiowych: cierpienie, choroba i śmierć.	C.1.3. wyjaśnia różnice między dobrem a złem w konkretnych sytuacjach moralnych;	C.1.c. pomaga ludziom potrzebującym;
Chrześcija- nin wobec zła i nieszczęść.	C.1.4. przedstawia konsekwencje dobra i zła;	C.1.d. ufa Bogu w trudnych doświadczeniach.
C.1.5. wskazuje przyczyny nieszczęść (śmierć, choroby, powódzie itp.) i zła (zbrodnie, wojny, przemoc, grabieże itp.);	C.1.6. podaje przykłady, w jaki sposób ze zła i cierpienia Bóg może wyprowadzić dobro;	
C.1.7. podaje przykłady właściwego zachowania chrześcijanina wobec zła i nieszczęść;	C.1.8. wymienia sposoby przeciwdziałania złu i cierpieniu.	

C. Formacja moralna.

Zadanie katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (nie podlegające ocenie szkolnej) Uczeń:
C.7. Dekalog; przykazanie siódme, ósme, dziewiąte i dziesiąte. Świat jako dar Boży. Rzeczywista wartość dóbr materialnych.	C.7.1. uzasadnia ochronę własności; C.7.2. uzasadnia wartość prawdomówności; C.7.3. dostrzega i opisuje związek między kłamstwem i oszustwem, a poniżaniem człowieka (jako podmiotu i przedmiotu kłamstwa); C.7.4. rozpoznaje i wskazuje mechanizmy manipulacji w relacjach osobowych i w mediach; C.7.5. wskazuje znaczenie dóbr materialnych w życiu chrześcijanina; C.7.6. omawia indywidualne i społeczne aspekty kradzieży oraz niesprawiedliwości w rozdziale dóbr; C.7.7. prezentuje nauczanie Kościoła dotyczące ekologii; C.7.8. uzasadnia znaczenie wierności małżeńskiej i trwałości małżeństwa.	C.7.a. szanuje cudzą własność; C.7.b. szanuje świat stworzony przez Boga; C.7.c. jest prawdomówny; C.7.d. dotrzymuje danego słowa.	

Wskazana wyżej kontynuacja antropocentrycznej i teocentrycznej edukacji ekologicznej skorelowanej w ramach treści poznania wiary oraz formacji moralnej jednoznacznie kieruje na religijne podstawy ekologii, gdzie świat stworzony nabiera wartości etycznej z uwagi na swoją genezę i pochodzenie, którym jest akt stwórczy Boga. Z kolei postawy ekologiczne i nauczanie Kościoła na temat ekologii włączone zostały w zakres powinności moralnych, wynikających z treści Dekalogu. Warto jednak zauważyć, że pojęcie ekologii pojawia się w zakresie treściowym dotyczącym czterech ostatnich przykazań. W przypadku poprzednich (przykazanie czwarte, piąte i szóste) nie występowało, a obecne tam treści dotyczyły wartości ludzkiego zdrowia i życia oraz przemian okresu adolescencji wraz z uwzględnieniem omówienia rozwoju seksualności³⁴.

Korelacja z edukacją szkolną w zakresie tematyki ekologicznej na tym etapie edukacji obejmuje nawiązanie do geografii w zakresie kształtowania postawy odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze Polski oraz budowania właściwych relacji ze środowiskiem naturalnym w ogóle. W przypadku treści z biologii nauczyciel religii wykorzystuje wiedzę ucznia w celu wzmacniania odpowiedzialności za przyrodę w kontekście Dekalogu oraz ukazuje niesprzeczność między naukami przyrodniczymi (np. teorii ewolucji) a Objawieniem, będącym fundamentem chrześcijaństwa³⁵.

Ostatni etap edukacyjny, dla którego opracowana została podstawa programowa nauczania religii rzymskokatolickiej, to łącznie potraktowany czas nauki w szkole ponadpodstawowej, do której zaliczone zostały licea, technika oraz szkoły branżowe (treści do realizacji w poszczególnych typach szkół zostały odpowiednio oznaczone – gwiazdka * oznacza treści i wymagania szczegółowe realizowane jedynie w liceum i technikum). Przewidziane do realizacji na tym etapie zagadnienia powiązane z edukacją ekologiczną zostały zebrane w Tabeli 4.

---

34 Por. tamże, s. 70–71.

35 Por. tamże, s. 88–89.

Tabela 4. Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z dn. 8.06.2018 r. Treści, wymagania szczegółowe i postawy uczniów szkół ponadpodstawowych

Zadanie katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (nie podlegające ocenie szkolnej) Uczeń:
A.1. Chrześcijańska koncepcja człowieka i świata.	A.1.1. wskazuje na źródła koncepcji człowieka i świata;	A.1.1.1. wskazuje na źródła koncepcji człowieka i świata;	A.1.a. identyfikuje się z chrześcijańską koncepcją człowieka i świata oraz konsekwentnie stosuje ją w swoim życiu.
	A.1.2. wyjaśnia chrześcijańską wizję człowieka i świata;	A.1.2. wyjaśnia chrześcijańską wizję człowieka i świata;	
	A.1.3. charakteryzuje główne koncepcje dotyczące człowieka i świata*;	A.1.3. charakteryzuje główne koncepcje dotyczące człowieka i świata*;	
A.8. Świat znakiem Boga. Świat stworzony dla chwały Bożej. Świat stworzony z niczego.	A.8.1. wskazuje Boże pochodzenie świata i sens jego istnienia;	A.8.1. wskazuje Boże pochodzenie świata i sens jego istnienia;	A.8.a. prawidłowo odczytuje obecność i działanie Boga w świecie;
	A.8.2. wyjaśnia istotową różnicę pomiędzy tworzaniem (przekształcaniem) a stwarzaniem (z niczego)*.	A.8.2. wyjaśnia istotową różnicę pomiędzy tworzaniem (przekształcaniem) a stwarzaniem (z niczego)*.	A.8.b. umacnia w sobie postawę wdzięczności za stworzony świat i za dar życia.
A.10. Boże pochodzenie świata, piękno świata, porządek no świata, tygodnia.	A.10.1. wskazuje w świecie piękno i harmonię, które są pieczęcią Boga*;	A.10.1. wskazuje w świecie piękno i harmonię, które są pieczęcią Boga*;	A.10.a. kształtuje w sobie postawę wrażliwości na piękno świata i natury, widzi w tym obraz Bożego piękna;
	A.10.2. umie wartościować odpowiednio sztukę i kicz, piękno i brzydotę;	A.10.2. umie wartościować odpowiednio sztukę i kicz, piękno i brzydotę;	A.10.b. troszczy się o piękno w swoim otoczeniu.
	A.10.3. odczytuje w świętowaniu niedzieli zachętę do odpoczynku i kontemplacji świata.	A.10.3. odczytuje w świętowaniu niedzieli zachętę do odpoczynku i kontemplacji świata.	

A. Rozwijanie poznania wiary.

<p>A.11. Człowiek stworzony:</p> <ul style="list-style-type: none"> - na obraz i podobieństwo Boże; - jako kobieta i mężczyzna; - do życia w raju. 	<p>A.11.1. wyjaśnia, na czym polega podobieństwo człowieka do Boga, rozumiane jako odzwierciedlenie na dar, którym jest zapisany w stworzeniu obraz Boży;</p> <p>A.11.2. określa naturę człowieka;</p> <p>A.11.3. omawia konsekwencje stworzenia człowieka mężczyzną i niewiastą;</p> <p>A.11.4. uzasadnia zamiar Boga wobec człowieka.</p>	<p>A.11.a. wyraża wdzięczność za dar stworzenia człowieka na obraz i podobieństwo Boże;</p> <p>A.11.b. szanuje godność własną i innych osób;</p> <p>A.11.c. odpowiedzialnie kształtuje swoją seksualność jako Boży dar.</p>
<p>A.26. Prawo naturalne i objawione.</p>	<p>A.26.1. definiuje prawo moralne i łaskę Bożą jako niezbędną pomoc do zbawienia;</p> <p>A.26.2. wymienia i definiuje formy praw moralnego (naturalne, objawione, prawa cywilne i kościelne)*.</p>	<p>A.26.a. respektuje w życiu prawnym naturalne i kieruje się prawem objawionym;</p> <p>A.26.b. jest przekonany, że prawo naturalne i objawione to wyraz miłości Boga do człowieka.</p>

Zadanie katechezy	Treści	Wymagania szczegółowe Wiedza i umiejętności Uczeń:	Postawy (nie podlegające ocenie szkolnej) Uczeń:
C.1. Biblijne wzory posłuszeństwa (Abraham, Maryja), przykłady Świętych. Boskie pochodzenie pragnienia szczęścia. Chrześcijańska wizja szczęścia.	C.1.1.1. charakteryzuje posłuszeństwo na wzór postaci biblijnych; C.1.2. uzasadnia wartość posłuszeństwa Bogu; C.1.3. wskazuje we współczesnej kulturze zafałszowane wizje szczęścia (materialistyczny konsumpcjonizm, hedonizm)*.	C.1.a. kształtuje w sobie postawę posłuszeństwa Bogu; C.1.b. dąży do szczęścia zgodnie z jego chrześcijańską wizją; C.1.c. odrzuca postawy materialistyczno-konsumpcyjne.	
C.16. VII i X Przykazanie Boże. Poszanowanie dóbr drugiego człowieka; – własność prywatna i wspólna; – sprawiedliwość i solidarność społeczna; – wpływ ustroju na życie człowieka; – wartość pracy człowieka; – troska o potrzebujących, uchodźców, walka z głodem na świecie.	C.16.3. omawia sposoby właściwego korzystania z dóbr ziemskich, wskazując na granice uprawionej autonomii rzeczywistości ziemskich*; C.16.6. wyjaśnia, na czym polega sprawiedliwość i solidarność społeczna; C.16.7. wyjaśnia sens pracy ludzkiej; C.16.8. omawia i ocenia różne sposoby pozyskiwania dóbr; C.16.9. podaje przykłady akcji społecznych walczących ubóstwo i głód; C.16.10. uzasadnia potrzebę zaangażowania się w sprawy społeczne w duchu Ewangelii; C.16.11. objaśnia sposoby walki z zagrożeniami globalizacji*.	C.16.a. przyjmuje postawę odpowiedzialności za świat stworzony, siebie i drugiego człowieka; C.16.c. angażuje się w pomoc biednym, uchodźcom i potrzebującym; C.16.e. kształtuje postawę sprawiedliwości i solidarności społecznej; C.16.f. troszczy się o dobro wspólne.	
C. Formacja moralna.			

Niestety, w ramach szkoły ponadpodstawowej treści ekologicznych jest bardzo niewiele, biorąc pod uwagę czas nauki wynoszący zazwyczaj 4 lub 5 lat, nieco mniej w szkołach branżowych I stopnia. Uwzględniając cały dokument, **termin „ekologia” pojawia się w treści podstawy programowej zaledwie 5 razy**, w tym tylko raz w treściach przedmiotowych (dla klas V–VIII szkoły podstawowej – C.7.7), raz w ogólnej charakterystyce uczniów danego etapu edukacyjnego, gdzie we wstępie do treści programowych dla klas V–VIII nadmienione zostało, iż „nastolatki w okresie dorastania chętnie angażują się w działalność proekologiczną (uczestnicząc np. w różnych happeningach)”³⁶. Kolejne trzy miejsca występowania tego terminu dotyczą opisu korelacji edukacji religijnej z innymi dziedzinami nauki szkolnej: wspomnianej wyżej biologii w klasach V–VIII, wychowania do życia w rodzinie na tym samym etapie edukacji (tutaj w ścisłym związku z pojęciem antykoncepcji)³⁷ i ostatni raz w korelacji z biologią w szkołach ponadpodstawowych³⁸. Termin „ochrona środowiska” pojawia się w ramach korelacji z biologią oraz z edukacją dla bezpieczeństwa w klasach V–VIII³⁹.

5. Wnioski

Interakcje ludzi ze środowiskiem mogą skutkować szeregiem kwestii environmentalnych, zwłaszcza gdy nie są oni poinformowani o swoich powinnościach. Analiza treści podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce wykazała, że edukacja religijna może pozytywnie wpływać na zachowania środowiskowe. Potwierdzają to badania empiryczne, przywołane wyżej, wykazujące korelację między postawami religijnymi uczniów a światopoglądem prospołecznym i prośrodowiskowym. Uczniowie, którzy uczęszczają na zajęcia z religii, na ogół wykazywali znaczną troskę o środowisko i odpowiedzialność. Pozwala to sformułować wniosek, że religia odgrywa znaczącą rolę w kształtowaniu interakcji człowieka ze środowiskiem. Co więcej, instytucje religijne, w tym kościoły, mogą odgrywać kluczową rolę w kształtowaniu postaw i zachowań ludzi wobec środowiska⁴⁰.

---

36 Por. tamże, s. 55.

37 Por. tamże, s. 92.

38 Por. tamże, s. 133.

39 Por. tamże, s. 89–90.

40 Por. także: S. Fiana, F. Fahrurrazi, *Promoting Sustainable Life through Education for Sustainable Development (ESD) and Religious Education*, „J-Lalite: Journal Of English Studies”

Niezbyt znacząca reprezentacja zagadnień ekologicznych w podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce może, z jednej strony, być przykładem transformacji, jaka w tej dziedzinie dokonała się dzięki dokumentom papieża Franciszka, zwłaszcza encykliki *Laudato si'* i adhortacji *Laudate Deum*. Z drugiej domaga się zwiększonego nacisku na obecność zagadnień ekologicznych i ich włączenia w treści nauczania religii w czasie formacji stałej i w ramach doskonalenia zawodowego nauczycieli religii. Należy też zauważyć przykłady dobrych praktyk, gdy słabo reprezentowane treści z podstawy programowej znajdują znacznie obszerniejszą realizację w podręcznikach do nauczania religii. Tak dzieje się w podręczniku pt. *Żyjemy we wspólnocie z Bogiem*, przeznaczonym do nauki religii w kl. IV szkoły podstawowej, gdzie jeden dział, zatytułowany *Dziękujemy za dar stworzenia*, został poświęcony tematyce ekologicznej w wersji teocentrycznej i antropocentrycznej. Dział rozpoczyna się mottem, zaczerpniętym z utworu *Chwalmy Pana* Agnieszki Osieckiej, a w treściach odnajdujemy m.in. informacje, że „wszyscy ludzie zostali zaproszeni do współtworzenia naszego świata”, czy też wiele ciekawostek ekologicznych i samą, zwięzłą definicję ekologii oraz nawrócenia ekologicznego⁴¹. Twórcze przykłady edukacji ekologicznej w ramach lekcji religii pozwalają mieć nadzieję, że wybrzmi wystarczająco wyraźnie to, że „mamy długą chrześcijańską tradycję ochrony przyrody, od św. Franciszka czy św. Hildegardy z Bingen aż do, w naszych czasach, Gustave’a Thibona. W tym przypadku przyrodę uważa się za Boże stworzenie i z tego tytułu się ją chroni – ochrona przyrody wpisuje się w wiarę w transcendencję i w humanizm, w którym człowiek zajmuje miejsce centralne⁴²”. Teocentryczna i antropocentryczna wizja ekologii winna wyraźnie zaistnieć podczas całego toku edukacji religijnej dzieci i młodzieży, a także znaleźć swoje przedłużenie w formacji religijnej dorosłych chrześcijan.

---

1 (2020), s. 35–42.

41 Por. *Żyjemy we wspólnocie z Bogiem. Podręcznik do religii dla klasy IV szkoły podstawowej*, red. T. Panuś, A. Kielian, A. Berski, Kraków 2023, s. 81–83.

42 Ch. Delsol, *Koniec świata chrześcijańskiego*, Kraków 2023, s. 132.